

עצוב תפיסת עולם

איך המוח שלנו לא שופט אלא עורך דין — ולמה הפרשנות שאנחנו נותנים בבית קובעת את כל עולמו של הילד

מאת: הרב יחיאל יעקובזון

תוכן העניינים

פרק א – מהלב אל המוח

המוח כעורך דין, לא כשופט · חכמת לב

פרק ב – הפרשנות: העיקר, לא הקטלוג

התמונה שאיש לא רואה אותו דבר

פרק ג – שני מוסדות, שתי מציאויות

המוסד הסגור · כיתת המכוננים

פרק ד – התאומים: אותה טרגדיה, שתי בחירות

"אם היה לי אומץ הייתי מתאבד" · "בחיוך מסתורי"

פרק ה – מבצע "עונש", מבצע "פרס"

הליכה כעונש · אותה הליכה, כפרס

פרק ו – אדיסון: אפשר להתחיל דף חדש

המעבדה שנשרפה

פרק ז – מה שהילד שומע בבית, קובע את עולמו

"תיזהרי מהם, הם לא מתכוונים לטוב" · יוצאים מהבית לפני שאומרים דבר רע

פרק ח – הבית קובע, לא בית הספר

בית טוב, בית הספר לא יזיק · משל ארון הקודש

מהלב אל המוח

📖 בפרק זה: המנגנון הפנימי שדרכו כל אדם בונה את מה שהוא חושב שהוא "מציאות אובייקטיבית" — ולמה זה תמיד מתחיל מבחירת הלב, לא ממידע חיצוני.

המוח כעורך דין, לא כשופט

בני אדם חושבים שהמוח שלהם פועל כמו שופט: אוסף עובדות, שוקל אותן, ומגיע למסקנה אובייקטיבית. וכשמישהו פועל מתוך נגיעה אישית, אנחנו אומרים שהוא "שוחד את השופט" בתוכו. אבל האמת היא הפוכה לגמרי: המוח שלנו מעולם לא נברא להיות שופט. הוא נברא להיות **עורך דין** — כזה שתמיד מאמין, מראש, בצד שהוא מייצג.

לא המוח מתחיל לפעול, אלא הלב הוא ששולח אותו לפעולה. מה שהלב לא מתעניין בו, המוח כלל לא אוסף. הבחירה הפנימית, לפי המידות והאישיות שלנו, קודמת לכל איסוף עובדות — לא להיפך.

קחו דוגמה פשוטה: אישה קוראת עיתון. למה היא קוראת אותו? כי זה מעניין אותה. ולמה זה מעניין אותה? זו כבר בחירה של הלב, קשורה לאישיותה. כלומר, היא כבר ניגשת לחומר מתוך בחירה מוקדמת — וממילא, גם מה שהיא תבחר לקרוא, וגם איך תפרש את מה שקראה, תלויים כבר באותה בחירה.

חכמת לב

יש לכך רמז מובהק בלשון הקודש: בכל התנ"ך לא תמצאו ולו פעם אחת שהחוכמה מתוארת כתלויה במוח. החוכמה תמיד מתוארת כתלויה בלב — "חכם לב", "חֲכָמִי לֵב", "אִשָּׁה חֲכָמַת לֵב". כי החוכמה תלויה בלב: כשהלב משתוקק ורוצה, המוח הוא רק המשרת שלו. כמו מחשב שמעבד לוגית את הנתונים שהוזנו לו — אם הזנת לו הנחת יסוד מוטעית, הוא יגיע למסקנה מוטעית באופן "לוגי" לחלוטין. הבעיה איננה בתהליך העיבוד, אלא במידע שהלב הזין לתוכו מלכתחילה.

הפרשנות: העיקר, לא הקטלוג

📖 בפרק זה: מעבר מהאיסוף הסלקטיבי של הפרטים (הקטלוג) אל השלב העמוק והמכריע באמת: הפרשנות שאנחנו נותנים לכל מה שאנחנו רואים.

התמונה שאיש לא רואה אותו דבר

מעבר לשאלה אילו פרטים אני שם לב אליהם ואילו לא (מה שאפשר לכנות "קטלוג"), יש שאלה עמוקה ומכרעת הרבה יותר: איך אני מפרש את מה שאני כן רואה. מה שהעיניים רואות הוא תמונה מתה, חסרת משמעות משל עצמה. במבחני אישיות מציגים לילדים תמונה של אמא וילד, ושואלים "מה אתה רואה?" אחד עונה: "ילד עצוב." אחר: "ילד חושב." אחר: "ילד משחק." אחר: "ילד ברוגז." כל אחד בטוח לגמרי שהוא ראה בדיוק את זה בתמונה. אבל בתמונה אין שום סימן אובייקטיבי לעצב, למחשבה, למשחק או לכעס. כל אחד רואה בתמונה בדיוק את מה שיש בליבו שלו.

אין שני בני אדם בעולם שרואים את אותה תמונה בדיוק אותו הדבר. כל אחד רואה בה את מה שהלב שלו כבר בחר לראות.

זהו הנושא המרכזי, אפילו אם הוא פחות "מבדר" מסיפורים. הוא היסוד שעליו נבנית כל השאלה של "עיצוב תפיסת עולם" — לא רק אצל מבוגרים, אלא בעיקר אצל ילדים, שתפיסת עולמם עדיין נמצאת בשלבי היווצרות. הפרקים הבאים יראו זאת דרך כמה סיפורים אמיתיים, קיצוניים לעיתים, שממחישים עד כמה עמוק כוח הפרשנות הזה.

שני מוסדות, שתי מציאויות

📖 בפרק זה: השוואה מטלטלת בין נערים ממוסד סגור לעברייני נוער עם רקע קשה מנשוא, לבין כיתת ילדים מבתי אמידיים ומפונקים — ולמה דווקא הקבוצה הראשונה הייתה שמחה יותר.

המוסד הסגור

לפני שנים רבות ניהלתי מוסד חינוכי סגור לנערים עם עבר פלילי כבד, שלולא גילם הצעיר כבר היו נשלחים לבית סוהר לשנים ארוכות. רוב הנערים הגיעו משכבות מצוקה, מסיפורי חיים קשים מנשוא. אני עצמו, שגדלתי בבית ובשכונה שהיו כמו "חממה" מוגנת, נחשפתי לראשונה למידה של רוע וסבל אנושי שלא האמנתי שקיימת. במשך חודשים ארוכים לא הצלחתי לישון בלילות — לא כביטוי ספרותי, אלא ממש: הייתי ער שעה, שעתיים, בכל לילה.

כיתת המכוננים

"איזה עולם הפוך" — מורה שראה את שתי הכיתות בשבוע אחד

באותה תקופה בדיוק לימדתי גם, פעמיים בשבוע, כיתת תלמוד לילדים "מכוננים" (מחוננים) ממשפחות אמידות ומטופחות מאוד. מורה שראה אותי מלמד בשתי הקבוצות — הנערים העברייניים מהמוסד הסגור, וילדי העילית המפונקים — העיר הערה שנחרתה בזיכרוני: "שים לב לעולם ההפוך הזה: כיתת המכוננים המפונקת מלאה בכיינים, קטרנים, ילדים מיזמים. ודווקא בקבוצה שלך, שהם גושי סבל נודד, האווירה הרבה יותר שמחה." ידעתי את זה מהלימוד התיאורטי בישיבה, אבל לראות זאת בעיניים — זה היה מפתיע מחדש.

אחת הבעיות הקשות ביותר של החברה המודרנית היא שהפינוק והשפע עצמם מדככים. ככל שיש לאדם יותר נוחות, כך הוא פועל פחות. וככל שאדם פועל פחות, כך הוא שוקע יותר בדיכאון. הדבר היחיד שבאמת מביא שמחה הוא סיפוק של עשייה, לא כמות הרכוש.

ראיתי בעליל שהשאלה אם אדם שמח או עצוב אינה תלויה במה שעבר עליו, אלא במה שהוא בוחר לעשות עם מה שעבר עליו. הבנתי שיש לי חובה חינוכית מיוחדת ללמד את הנערים שלי, שסבלם האמיתי אינו קובע את מצב רוחם — כי אחרת לעולם לא יקבלו את המסר הזה. הסיבה הממוקדת שהניעה אותי לכך הייתה זוג תאומים שהגיע אליי.

התאומים: אותה טרגדיה, שתי בחירות

📖 בפרק זה: זוג תאומים זהים שראו את אותה טרגדיה המזעזעת ביותר בגיל שש, ולמרות זאת בחרו בשני מסלולי חיים הפוכים לגמרי.

"אם היה לי אומץ הייתי מתאבד"

שני תאומים זהים הגיעו למוסד בגיל ארבע עשרה. בגיל שש ראו, לנגד עיניהם, את אביהם רוצח את אמם ואת התינוק, ואחר כך מתאבד. מאז התגלגלו בין משפחות אומנה שדחו אותם, עד שהגיעו לרחוב ולעולם הפשע. אני מספר את הסיפור בקור מכון, בלי לעורר רגש, כי מה שחשוב כאן הוא נקודה עובדתית: הטרגדיה עצמה היא זהה לחלוטין אצל שניהם — הם תאומים זהים, ולכן משמשים דוגמה מובהקת בספרות המקצועית להשוואת אופי. ואף על פי כן, כל אחד מהם בחר בדרך חיים שונה בתכלית.

שני אחים, אותו יום נורא, שני חיים

אחד מהתאומים נמצא, עד עצם היום הזה, כמעט כל חייו מאושפז, עם רקע של סכיזופרניה בדיכאון קשה. במשך שנים הייתי כמעט האדם היחיד בעולמו, וכשהיה יוצא לחופשות קצרות היה בא אליי. כשהיה שואל אותו הצוות המטפל למה אינו נלחם, למה אינו מתמודד, היה עונה בקול מרוסק: "אתה יודע מה עבר עליי? אילו היה לי אומץ, הייתי מתאבד. אין לי אומץ." רוב המטפלים היו משתתקים — כי אחרי סיפור כזה, מי יכול לומר לו "ולמרות זאת בחרת בדיכאון"?

אחיו התאום הוא, לעומת זאת, אדם מצליח ומוכר מאוד בציבור, שרוב הציבור שלנו שמע עליו. עיתונאי שאל אותו פעם איך הגיע לאן שהגיע. הוא לא סיפר את סיפור הרקע האמיתי — איש חוץ ממני לא יודע אותו. העיתונאי, בכתבה, כתב בסוגריים לפני הציטוט: "(בחיוך מסתורי)". הוא סימן לי את המילים האלה בקו אדום כשהעביר לי את הכתבה — כי רק שנינו יודעים מה עומד מאחורי אותו חיוך.

"בחיוך מסתורי"

שני האחים חוו את אותה מציאות אובייקטיבית בדיוק. שניהם השתמשו בנתוני חייהם כדי לבחור — אבל הבחירה עצמה הלכה לשני כיוונים הפוכים לגמרי. זה החידוש הגדול: לאדם יש בחירה הרבה יותר מקיפה, עמוקה ורחבה, ממה שהוא מעלה בדעתו. לא המציאות "הכריחה" את האחד לדיכאון ואת השני להצלחה — שניהם, במובן מסוים, בחרו.

מבצע "עונש", מבצע "פרס"

📖 בפרק זה: ניסוי חינוכי נועז שערכתי במוסד, שהוכיח לנערים באופן מוחשי, פיזי ממש, שהפרשנות — לא המעשה עצמו — קובעת אם משהו מרגיש כעונש או כפרס.

הליכה כעונש

"עונש קולקטיבי" על איחור לארוחה

רציתי להוכיח לנערים במעשה, לא רק במילים, שהתפיסה שלהם היא בחירה. יום אחד העמדתי פנים כועסות בחדר האוכל, "גיליתי" תלונה על איחורים, והכרזתי על "עונש קולקטיבי": הליכה ארוכה בשטח. הצגתי את זה בכוונה בצורה מרגיזה, לא-חינוכית לחלוטין. לקחתי אותם, ברגל, למרחקים, כשאני צועד מהר וכועס, מזהיר אותם מפני סכנות בדיוניות, לא נותן להם לדבר, ומאיים שכל תלונה תוסיף עוד קילומטר. האווירה הייתה עכורה, מרירה, מלאת מתח. הם לחשו ביניהם, מנתחים בלעג את "הבעיות הפסיכולוגיות" שלי.

אחרי כמה שבועות של תרגיל דומה, קיבלתי תלונות רשמיות על "התעללות" — ובצדק מבחינה חינוכית, שכן זו לא הייתה שיטה ראויה, ואני מודה בכך בגלוי. אבל לפני שנאלצתי להפסיק, הספקתי לבצע את שלב ב' של התוכנית.

אותו מסלול כמעט, אותה מאמץ פיזי — הפעם כ"פיצוי"

קמתי בחדר האוכל, התנצלתי בפניהם על העונש הקולקטיבי הבלתי הוגן, וביקשתי מחילה. ואז הכרזתי: "בשבוע הבא, פיצוי — טיול!" לקחתי אותם למסלול הליכה ארוך כמעט באותה מידה, אפילו פחות נוח מהקודם, אבל הצגתי אותו כמסע הרפתקאות: "אתם גברים, לא? אתם סיירת?" תוך כדי ההליכה גילו אצלם עצמם "עניין מדעי" בכל חרק ופרח שפגשו בדרך. הגענו ליעד אחרי כמעט שבע שעות הליכה — הרבה יותר קשה מהעונש הקודם. ואז, לקראת סוף המסלול, "נזכרתי" והתחלתי לצעוק עליהם: "אתם לא מתביישים? אתם סמרטוטים?"

הם הביטו זה בזה נדהמים. אמרתי להם: "תראו, לקחתי אתכם עכשיו במסלול קשה יותר, ארוך יותר מזה שהגדרתי כעונש. אבל כשהוא נקרא 'טיול', אתם 'סיירת', רואים פרחים וחרקים, כיף לכם. וכשהוא נקרא 'עונש', כל אבן כואבת, כל צעד נורא. איפה האמת? אין כאן אמת. יותר גרוע מזה: לפי מה שאתם מחליטים — כך אתם מייצרים את המציאות בעצמכם, גם פיזית ממש, לא רק בהרגשה."

זו לא הייתה רק תחושה סובייקטיבית. מי שרוצה להרגיש מסכן, גם הכאבים הפיזיים מתחילים להיות חריפים יותר באמת — כל רופא מתחיל מכיר את התופעה. הפרשנות היא הכלי העיקרי שקובע את כל צורת החיים של האדם, עד כדי כך שהיא נוגעת אפילו בתחושה הגופנית עצמה.

אדיסון: אפשר להתחיל דף חדש

📖 בפרק זה: סיפור ידוע על הממציא הדגול תומאס אדיסון, שממחיש איך פרשנות נכונה יכולה להפוך אסון עצום להזדמנות.

המעבדה שנשרפה

"כל השגיאות נשרפו — אפשר להתחיל דף חדש"

תומאס אדיסון, בהיותו כבר קשיש ומפורסם עולמית, קיבל ממשלת ארצות הברית מעבדה ענקית ויקרה. יום אחד פרצה שם דליקה, ותוך זמן קצר כל המעבדה, פרי עמלם של עשרות שנים, עלתה באש. עוזריו לא ידעו כיצד לבשר לו את החדשות. הביאו רופאים, שהמתינו במתח, בטוחים שהחדשה תשבור אותו לחלוטין. אדיסון יצא כרגיל בבוקר לעבר המעבדה, הגיע לראש הגבעה, הביט למטה וראה את השַרְפָה. עצר לרגע — ואז, להפתעת כולם, חייה.

"כל השגיאות נשרפו", אמר. "אפשר להתחיל דף חדש." הוא ראה בכך לא אסון, אלא הזדמנות: עשה טעות, למד ממנה, התקדם פרק נוסף בחיים. הוא ידע, בדרכו, את מה שהתורה מלמדת אותנו: שהצלחה אמיתית מחייבת אלף כישלונות שקדמו לה. זהו סוד עמוק בבריאה.

מה שהילד שומע בבית, קובע את עולמו

📖 בפרק זה: ילדים אינם בונים את תפיסת עולמם מעצמם — הם קולטים אותה מהאווירה שבבית, מהשיח שביניהם, ואפילו מהמנגינה של הדיבור, עוד לפני שהם מבינים מילה.

"תיזהרי מהם, הם לא מתכוונים לטוב"

ילדים לא בונים לעצמם תפיסת עולם באופן עצמאי — היא באה קודם כל מהבית, ואחר כך מהסביבה, ורק בהמשך מבחירה עצמאית. הורה שכל הזמן מזהיר את ילדו "תיזהרי מאנשים, הם לא באמת מתכוונים לטוב, כולם רוצים רק לרוויח ממך" — יוצר בכך את המציאות שהילד יחיה בה: עולם מלא חשד ומרירות. וכפי שסיפר תלמיד חכם אחד: "אני מתקדם בעבודת השם בלי לעשות כלום — כי בכל חודש אני מגלה עוד אנשים גרועים ממני, וממילא אני נהיה 'טוב' בהשוואה." זה לא באמת התקדמות. אותו עיקרון פועל בדיוק כך אצל ילד שגדל בבית שמלמד אותו לחפש רק את הרע שבזולת.

"אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'" — התורה מחייבת אותנו לדון לכף זכות, לראות את הצד החיובי, לא לחשוד ולא לחשוש סתם.

משלי כא, ל

דוגמה יומיומית: אם ילד שומע בבית "החנות הזו מלאה גנבים", מה הוא לומד? לא רק שיש שם גנבים — הוא לומד שגנבים הם דבר נחמד, אולי אפילו נותנים מסטיק חינם. הפרשנות שהילד סופג בבית — האם היא מרוכזת בתלונות על תחבורה ציבורית, קופת חולים, המנהלת בעבודה, או שהיא מרוכזת בטוב שבבריאה — היא זו שמעצבת את מבטו על העולם.

רב שיצא מהבית כדי לומר משפט אחד ביקורתי

מסופר על הרב שלום שבדרון זצ"ל, שרצה פעם להגיד משהו שלילי על אחד המלמדים. הוא לקח את רעייתו, ויצא איתה החוצה מהבית כדי לומר את זה — כי בביתם פשוט לא נהגו לדבר לשון הרע, אפילו לא בגנות מלמד, בתוככי קירות הבית.

ילדים קולטים את האווירה בבית עוד הרבה לפני שהם מבינים את המילים — את המנגינה, את הטון, את מה שביניכם, לא רק מה שנאמר להם ישירות. אין דרך "לדבר בשפה שהילדים לא יבינו" — הם קולטים תמיד, גם אם לא את המילים המדויקות. לכן הדרך הבטוחה היחידה היא לא לדבר דברי ביקורת חריפה כלל ליד הילדים, גם כשמדובר על אחרים.

הבית קובע, לא בית הספר

📖 בפרק זה: סיכום כל היסודות שנלמדו, ומשל מטלטל על מנהיג רוחני שבירך את קהילתו — בקשה מפתיעה שמלמדת איך לפרש קושי כאהבה, לא כעונש.

בית טוב, בית הספר לא יזיק

הניסיון מלמד: כשיש בבית טוב — לא מושלם, טוב — בית הספר אינו יכול להזיק לילד באופן יסודי. הוא יכול לקדם אותו או לגרום נסיגה זמנית, אך לא לשבור אותו. יש מורים יוצאי דופן, לטובה או לרעה, אבל אלה מקרים נדירים. חלק גדול ממה שהורים בטוחים ש"המורה קלקלה", אינו באמת מה שהמורה עשתה — אלא מה שהמורה עשתה, בתוספת הפרשנות שניתנה לזה בבית. אותו מקרה בדיוק, אם מפרשים אותו טוב, לא מזיק; אם מפרשים אותו רע, נוצר הנזק.

השאלה היחידה שבאמת קובעת את עתידו של ילד — הצלחתו, שמחתו, יציבותו הנפשית — היא לא באיזה קורס חינוכי משתתפים ההורים, אלא באיזו תפיסת עולם, אופטימית או פסימית, מלאת אמון או מלאת חשד, מגדלים אותו בבית.

"למה אין לך יותר קשיים? האם איבדתי בך אמון?"

מסופר על אחד מגדולי החסידות בפולין של המאה השמונה עשרה, בתקופה של רדיפות ומגפות קשות מנשוא (השם עצמו שנוי במחלוקת בין החצרות, ולכן לא אזכיר אותו). הוא הכריז יום אחד, באמצע השבוע, שהוא מבקש מכל בני העיירה להתאסף בבית המדרש בערב. הרחובות התרוקנו מרוב מתח — אנשים חששו לבשורה קשה. הוא עלה לארון הקודש, פתח אותו, הניח את ידו על ספרי התורה, ואמר:

"יהודים יקרים, אם חלילה מישהו מכם ירגיש פתאום שאין לו יותר קשיים, שאין יותר קשיים, שהכל זורם — אני מבקש שברגע שיבחין בזה, יעזוב מיד את מה שהוא עושה, אפילו דבר מצווה באמצע, וירוך לבית המדרש. יכניס את ראשו בין ספרי התורה ויבכה בכל ליבו. וכשיכלו דמעותיו, יאמר לקדוש ברוך הוא: 'ריבונו של עולם, מה קרה? למה אין לי יותר קשיים? האם איבדתי בי אמון?'"

זוהי פרשנות. יש בורא עולם שמנהל גלקסיות שלמות, ובכל זאת עוזב את כל המרחבים האינסופיים ההם ואוהב כל אחד מאיתנו כבן יחיד — ומארגן לו "תוכנית אימונים" כדי לקדם אותו. קושי אינו סימן שננטשנו; הוא סימן שעדיין נותנים בנו אמון להתמודד ולגדול. אם אין קשיים, אין התקדמות. וזו, בסופו של דבר, הפרשנות שקובעת הכל.

מקורות ומראי מקומות

1. משלי, פרק כא, פסוק ל.
2. תהלים, פרק קטז, פסוק ו — "שֹׁמֵר פֶּתָאִים ה'"; ברוח הדברים על אמון וביטחון.
3. עיקרון הקשר בין מחשבה טובה לשפע, כמבואר בספרי הקבלה והמוסר.
4. מסופר על אחד מגדולי בריסק ועל נכדו הקטן, בעניין שמחת הילדים הטבעית (שם המספר המדויק בסיפור אינו ודאי).
5. מסופר על הרב שלום שבדרון זצ"ל, בעניין הזהירות מלשון הרע בתוך הבית.
6. מסופר על אחד מגדולי החסידות בפולין של המאה הי"ח (זהותו שנויה במחלוקת בין החצרות).

7. הסיפורים האישיים המובאים בספר זה מבוססים על ניסיונו של הרב יחיאל יעקובזון כמחנך ומטפל, כפי שהובאו בשיעוריו.

נכתב ונערך על ידי:

הרב יהודה טאוב

קרית אתא

ליצירת קשר: 0527139520 📞

שיעורים נוספים של הרב 🎧

ניתן לשמוע עוד שיעורים נפלאים:

קול הלשון - קול תודה: 03-6171190 📻

באתר: www.kol-toda.co.il (https://www.kol-toda.co.il/) 🌐